

روشن‌تحقیقی در مدیریت، رویکردی فلسفی

محمد اژغلی

عضو هیات علمی دانشگاه امام حسین (ع)

چکیده

شناخت هر موضوعی مستلزم تحقیق درباره آن است. تحقیق در هر علمی روشن خاص خود را می‌طلبد. برای رسیدن به روشن مناسب باید مبانی و فلسفه آن علم را بخوبی شناخت. دانش مدیریت، که امروزه یکی از پیچیده‌ترین دانشهای بشری تلقی می‌شود، نیازمند این است که پس از صد سال تحقیقات انجام شده درباره آن، باید دارای روش تحقیق منسجمی، مبتنی بر مبانی و فلسفه‌ای روشن باشد. دانشمندان علوم مدیریت، تاکنون این تحقیقات را در دو پارادایم سنتی اثبات‌گرایی و نوین پدیدارشناختی دسته‌بندی کرده‌اند که هر یک از این دو دارای مفروضات اساسی، اصول موضوعه، ویژگیها، جنبه‌های کلیدی خاص خود است که در این مقاله به ترتیب بررسی شده است. در عین حال به عوامل مؤثر بر مسأله تحقیق، چگونگی انتخاب طرح تحقیق و پرسشهای مطرح در هر یک از دو دیدگاه، نقش نوع تحقیق در تعیین هدف، زمینه و روش توجه شده است. در پایان ویژگیهای محققان رشته مدیریت در قالب جدول قابل ارزشیابی آمده است.

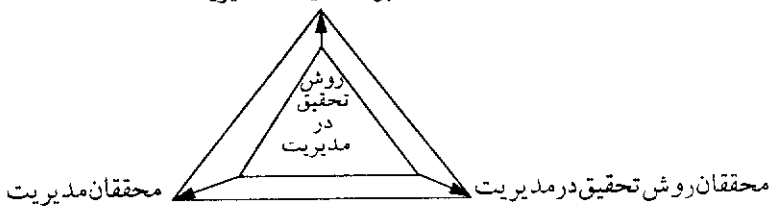
الف) مقدمه

تحقیق درباره مدیریت، موضوعی ساده و در عین حال پیچیده است. در تحقیق این موضوع، محقق با عواملی چون اداره کردن، مدیران و مدیریت روبه‌روست. با اندکی توجه درمی‌یابیم که این عوامل از فنون مطرح در طرح تحقیق و یا استفاده از یک روش خاص تحقیقی برجسته‌تر است. برای تحقیق درباره این عوامل، نخست باید به فلسفه آنها پرداخت، زیرا هر محقق دارای جهان‌بینی و بینش فلسفی خاصی است. آن جهان‌بینی هم بر انتخاب روش، هم در قضاوت نسبت به کیفیت و ارزش نتایج تأثیر می‌گذارد. البته توجه به تأثیر مسائل سیاسی هم جای خود دارد چرا که برای دستیابی به امکانات سازمانها و کنترل پویاییهای قدرت در درون و بین سازمانها، معمول است. از سوی دیگر نوع تحقیقات مدیریتی در مورد شغل و تناسب و کارایی آن است و سرانجام باید نسخه‌ای عملی برای حل مشکلات سازمان ارائه دهد؛ باید پرسشهای صحیحی را طرح کند و آنها را به شیوه‌ای که بیشتر ذی‌نفعان و اهل فن را ارضا کند پاسخگو باشد. از این دیدگاه تا حدی ساده به نظر می‌رسد.

البته روشن است که تحقیق مدیریتی باید به بینشهای عمیقی که در فرایندها و فنون مدیریت در حال شکل‌گیری و رشد است، توجه کند و آنها را به گونه‌ای کاربردی در عرصه عمل نشان دهد و به کار گیرد. (اسمیت و دیگران، ۱۳۹۶)

به نظر می‌رسد از موضوع روش تحقیق در مدیریت سه گروه بهره‌مند می‌شوند. این سه گروه شامل جامعه محققان مدیریت، کاربران تحقیقات مدیریت و محققان روش تحقیق مدیریت هستند. می‌توان رابطه ذی‌نفعان موضوع روش تحقیق در مدیریت را در قالب سه ضلعی زیر ترسیم کرد:

کاربران تحقیقات مدیریت

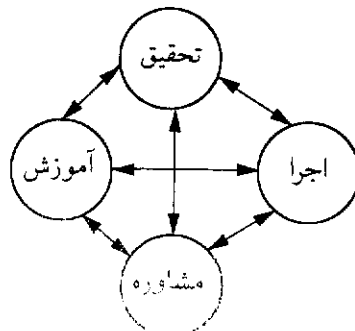
نمودار ۱-۱: الگوی رابطه ذی‌نفعان روش تحقیق در مدیریت، ازگلی، ۱۳۸۰

اگر محققان به طور گروهی کار کنند (همان طور که در نمودار ۱-۱ نشان داده شده است) تأثیرات مثبت تعامل با یکدیگر و با کاربران را می‌یابند. در این صورت فرصتهای خوبی را می‌یابند تا در زمینه تولید اثر علمی با کمک یکدیگر، به چالشهای قابل توجهی دست یابند.

به نظر می‌رسد اگر همه تحقیقات، خدمت به بشریت و توسعه علم و دانش را هدف قرار داده باشد، علوم انسانی و بویژه مدیریت، که موضوعی بسیار فراگیر است، در قلب این فلسفه جای دارد؛ چرا که نفس موضوع مدیریت و رهبری خود دارای این بار ارزشی است که هدف آن، «انجام دادن کار درست به شیوه‌ای درست با دیگران و از طریق دیگران به منظور رشد و تعالی و پرورش انسانهای کامل» است به گونه‌ای که بتوانند توسعه انسانی را در همه ابعاد و اعماق زندگی بشر در نوردند.

اگر تحقیق در مدیریت فاقد فلسفه‌ای مستدل و منطقی باشد و یا حتی اگر فلسفه این تحقیق از ابعاد عقلی روشن کم بهره باشد و برای آن چشم انداز، آرمان و دورنمای مبتنی بر ارزشهای حاکم بر نظام ترسیم نشده باشد، سرانجام این تحقیقات به بهره‌ای مفید منجر نخواهد شد. اگرچه چرخه سیستمی بر نظامهای تحقیقاتی، آموزشی و اجرایی به طور منسجم و هماهنگ حاکم باشد، عوامل چنین سیستمی همدیگر را تأیید می‌کند و می‌توان آثار تحقیقات را در آموزش و آثار آموزش مبتنی بر تحقیقات را در صحنه عمل مشاهده کرد. این چرخه را می‌توان در قالب نمودار ذیل نشان داد:

نمودار ۱-۲: الگوی رابطه نظام‌مند تحقیق (عابدی جعفری، ۱۳۷۵)

همان‌طور که پیش از این اشاره شد، از آنجا که فرض ما این است که تحقیق در مدیریت، خاص متخصصان نیست و افراد زیادی وقت خود را صرف تلاش برای مفهومی کردن تجارب روزانه خود چه در زندگی کاری و چه در زندگی شخصی می‌کنند، جا دارد که مفهوم و روش تحقیق در مدیریت به گونه‌ای فراگیر شود تا همگان بتوانند از آن در زندگی بهره‌برند؛ به‌طور مثال از جمله نقشهای مدیران این است که در محیط نامطمئن نسبت به اقدامات تصمیم‌گیری، و ورای آشوب، ایجاد نظم کنند. اگر مدیران از تحقیق بهره‌گیرند، در این راستا تحقیق می‌تواند روشی برای تسهیل فرایند درک و استنباط باشد، پس باید به درک بهتری از مدیریت و نیز از اینکه مدیران چگونه کار خود را پیش‌برند منتج شود. (اسمیت، ۱۹۹۶)

مدیران برای پیشبرد امور بیش از اینکه به درک کمی نیازمند باشند، محتاج تجزیه و تحلیل‌های کیفی هستند. نیازمند توان آینده‌نگری و پیش‌بینی آینده به گونه‌ای واقعی هستند. آیا انبوه تحقیقات کمی در مدیریت می‌تواند به درستی پاسخگوی این نیاز مدیران باشد. در گذشته توجه محققان بیشتر به توصیف، کدگذاری و شمارش رخدادها بود و اغلب نتیجه‌اش درک چرایی انجام‌دادن امور و رخدادها بود که این رویکرد به روشهای تحقیق کمی انجامید. در مقابل، روشهای کیفی به دنبال کشف میزان عمق ماهیت و ریشه‌های دیدگاه‌های افراد و یا دلایل و پیامدهای انتخاب معیار عملکرد سازمان است.

فرض دیگری را هم که پیش از این اشاره کردیم، توجه آگاهانه به موارد فلسفی و سیاسی پیشینه تحقیق است. هنگامی که تصمیم می‌گیریم موضوعی را به شیوه‌ای خاص مطالعه کنیم، نشان می‌دهیم که نوع فلسفه‌ای که در ورای این شیوه قرار دارد چیست. پرسشهای تحقیق نشان می‌دهد که چه چیزی برای ما مهم است.

درواقع، این محقق است که تعیین می‌کند چه چیزی مهم است و بر چه چیزی باید تأکید ورزید. البته مخفی ماندن ابعاد فلسفی تحقیق بعید نیست، اما فرار از عوامل سیاسی و اخلاقی در تحقیق مدیریتی، کاری بس دشوار است. محقق باید آماده رویارویی با

موارد اخلاقی، و نسبت به ارزشهای خود در این فرایند توجه داشته باشد. ارزشها بخشی از فرهنگ فرد محقق را تشکیل می‌دهد. فرهنگ، مجموعه باورها و مفروضات اساسی، ارزشها و رفتارها و آیینها و مصنوعات بشری است. همه اینها در زیر چتری که پارادایم نام دارد جایگیر شد. در حال حاضر دو پارادایم غالب در تحقیقات مطرح است. این دو، پارادایم اثباتگرایی و پدیدارشناختی است. برای کشف مفروضات دو حوزه تحقیقات به واژگان مشترک نیاز است. اثباتگرایی و پدیدارشناسی دو چشم‌اندازی است که استنباط و درک ما را نسبت به تحقیق شکل می‌دهد. کانون توجه تحقیقات اثباتگرایی حول این محور است که دانش اساساً با توضیح و پیش‌بینی رخدادهای قابل مشاهده سر و کار دارد و یا باید سر و کار داشته باشد (کسینچلو، ۱۹۹۱) و تأکید آن بر توضیح، پیش‌بینی و اثبات است. رویکرد پدیدارشناسی، بر استنباط معنی رخدادهای درخصوص افراد مورد مطالعه است (پاتون، ۱۹۹۱). در این دیدگاه فرد وجودی جدای از جهان هستی ندارد و جهان هستی هم از موجودیت فرد، جدا نیست.

ب) مفروضات اساسی روش‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
برای شناخت تفاوت‌های این دو و رابطه آنها با روش تحقیق، پرسشهای چندی در چهار زمینه هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، منطق و غایت‌گرایی مطرح شده است که در جدول ۱-۱ ملاحظه می‌فرمایید.

جدول در صفحه بعد

جدول ۱-۱: چارچوب بندی تحقیق در پهنه فلسفه (مایکوت، ۱۹۹۴)

پرسشها	حوزه‌های فلسفی مرتبط با تحقیق
۱- ماهیت جهان هستی چیست؟ واقعیت چیست؟ چه چیزی مؤید و شاهد به حساب می‌آید؟	۱- هستی‌شناسی پرسشهای مربوط به ماهیت واقعیت را مطرح می‌کند.
۲- رابطه میان شناخت و شناخت پیداکننده چیست؟ ارزشها چه نقشی در استنباط امور ایفا می‌کند؟	۲- معرفت‌شناسی به مبانی و ماهیت دانش و شناخت و چگونگی ساختار دانش می‌پردازد.
۳- آیا پیوندهای علی میان اجزای اطلاعات ممکن است؟	۳- منطق؛ تا آنجا که به تحقیق مربوط می‌شود، با اصول استدلالی و اثبات تجربی سروکار دارد.
۴- تحقیق برای چیست؟	۴- غایت‌گرایی و هدف‌مندی، عموماً با پرسشهای مربوط به هدف سروکار دارد.

پاسخ به این پرسشها، اصول موضوعه پارادایم‌های تحقیق را می‌سازد. پارادایم، مجموعه‌ای از مفروضات فراگیر و مرتبط با هم درباره ماهیت واقعیت را شکل می‌دهد. یک فرض فلسفی را نمی‌توان اثبات کرد، اما می‌توان آن را قید زد و مشروط کرد. این شرطها را اصول موضوعه می‌نامیم. اصل موضوعه فرضیه‌ای است که به صورت مثبت بیان شده باشد. بنابر این، مجموعه‌ای از اصول موضوعه، پارادایم را می‌سازد. پارادایم را، که بر اصول موضوعه استوار است، نمی‌توان آزمود. پارادایم برای ما مبنایی می‌سازد که براساس آن، دانش قابل تحقیق و اثبات پذیر خود را بنا کنیم.

بیان رابطه میان روشها، سنتها، اصول موضوعه و پارادایمها، پیچیده است. پارادایم، وسیعترین چارچوبی را که تحقیق در آن رخ می‌دهد پدید می‌آورد. در واقع، پارادایم جهان‌بینی محقق است که در قالب آن عمل می‌کند. اصول موضوعه مفروضات خاصی است که مقید به واقعیت داشتن است. سنت، در اینجا به مفهوم منش محققانی همفکر است که کم و بیش اصول موضوعه درون پارادایم را به عنوان مفروضات کاری می‌پذیرند. روشهای تحقیق، فراوان، و در درون آنها سنتها متنوع است. در عین حال که

روشهای تحقیق مشخص است، در برخی از نکات خاص و بخصوص در جهت کلی فضای سنت، با هم مشترکند. دو سنت رقیب، در حال حاضر سنتها و عرف تحقیقی اثباتگرایی و پدیدارشناختی است (مایکوت، ۱۹۹۴).

ج) اصول موضوعه

نگاهی به جدول ۱-۲، ما را با پرسشهای مطرح شده در دو سنت یادشده و اصول موضوعه این دو رویکرد بیشتر آشنا می‌کند. همان‌طور که مشخص است هر جهان‌بینی و پارادایم به اصول موضوعه خاصی منتج می‌شود و رویکردهای تحقیقی هر کدام هم طبیعتاً متفاوت خواهد بود؛ یعنی رویکرد اثباتگرایی به روش تحقیق کمی و رویکرد پدیدارشناختی به روش تحقیق کیفی می‌انجامد. بدیهی است که هر تحقیق از ویژگیهای خاص خود برخوردار باشد. جدول ۱-۳ دلالت بر این ویژگیها دارد.

جدول در صفحه بعد

جدول ۱-۲: اصول موضوعه پارادایمهای تحقیق

پرسشها	اصول موضوعه رویکرد اثباتگرایی (پارادایم حاکم)	اصول موضوعه رویکرد پدیدار-شناختی (پارادایم جایگزین)
۱- جهان هستی چگونه عمل می‌کند؟	۱- واقعیت یکی است. با تقسیم‌بندی دقیق و مطالعه اجزای آن، کل را می‌توان شناخت.	۱- واقعیتها چندگانه است. این واقعیتها ساختارهای جامعه‌شناختی - روانشناختی است که یک کل به هم مرتبط را شکل می‌دهد. این واقعیتها را فقط بدین‌گونه می‌توان شناخت.
۲- رابطه بین فرد دانا و دانایی چیست؟	۲- فردی می‌خواهد بداند، می‌تواند خارج از آنچه باید درک شود، قرار بگیرد. عینیت واقعی امکانپذیر است.	۲- فرد جوایب شناخت و موضوع شناخت وابسته به هم است.
۳- ارزشها چه نقشی در فهم جهان هستی ایفا می‌کند؟	۳- برای درک هر موضوع می‌توان ارزشها را مسکوت گذاشت و آنها را لحاظ نکرد.	۳- ارزشها در آنچه باید استنباط شود، نقش میانجی دارد و آن را شکل می‌دهد.
۴- آیا پیوندهای علی معلولی امکانپذیر است؟	۴- هر رخداد قبل از رخداد دیگری شکل می‌گیرد و می‌توان گفت که علت رخداد دوم، رخداد اول بوده است.	۴- رخدادها همدیگر را شکل می‌دهند. روابط چندجهتی را می‌توان کشف کرد.
۵- امکان تعمیم‌دهی چه مفهومی دارد؟	۵- توضیح نسبت به هر زمان و مکان را می‌توان به مکان و زمان دیگر تعمیم داد.	۵- فقط توضیحات مقطعی نسبت به هر زمان و مکان امکانپذیر است.
۶- تحقیق بر دانش چه تأثیری دارد؟	۶- به‌طور کلی، اثبات‌گرایان به دنبال تأیید یا اثبات پیش‌فرضها هستند.	۶- به‌طور کلی، پدیدارشناسان به دنبال کشف یا بازشناسی پیش‌فرضها هستند.
	این اصول موضوعه به رویکردهای مختلفی در تحقیق می‌انجامد.	
	رویکرد تحقیق کمی	رویکرد تحقیق کیفی

جدول ۱-۳: ویژگیها و گرایشهای موجود در زمینه تاریخی تحقیق

ویژگیهای تحقیق	پارادایم حاکم	پارادایم جایگزین
جهانبینی	ساده	پیچیده
سازماندهی اطلاعات	سلسله مراتبی	بدون سلسله مراتب
شکل ارتباطات	مکانیکی	هولوگرافیک و نرم افزاری (مکتوب)
منابع ارتباطات	تعیین شده	تعیین نشده
توضیح	علت خطی	علت دوجانبه
ماهیت تغییر	تجمعی	مشکل زا و بدون فرم
چشم انداز مشاهده گر	عینی	مصدافی

اقتباس از لینکن و گوبا، ۱۹۸۵

جنبه‌های کلیدی

این بررسی تطبیقی نشان می‌دهد که تغییر در پارادایم بر ویژگیهای تحقیق هم اثر می‌گذارد. بنابر این تحقیق، روشهای تغییر پارادایم - آنگونه که جامعه محققان به مفروضات اساسی که تحقیق بر آن مبتنی است، می‌نگرند - هم در حال تغییر است. این محققان هفت ویژگی این جدول را شناسایی کردند. این مقایسه نشان‌دهنده تغییر در پارادایم است. بنابر نظر آنان، تغییر از دیدگاه سنتی به جهانبینی نوین دیگری در حال شکل‌گیری است. (لینکن، گوبا، ۱۹۸۵ و دون هابو، ۱۹۸۹، شوارتز و اگیلوی، ۱۹۷۹؛ در مایکوت و مورهارس، ۱۹۹۴: ۱۴). خلاصه این دو پارادایم و ابعاد اساسی آن را در جدول ۱-۳ می‌توان مرور کرد:

جدول در صفحه بعد

نمودار ۱-۳: جنبه‌های کلیدی پارادایم‌های اثبات‌گرایی و پدیدارشناختی، اسمیت، ۱۹۹۶

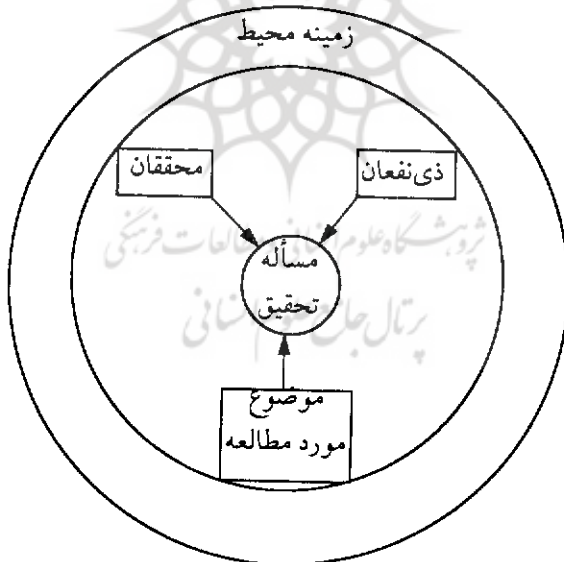
پارادایم پدیدارشناختی	پارادایم اثبات‌گرایی	انواع ابعاد
<ul style="list-style-type: none"> • جهان دارای ساختی اجتماعی و ذهنی است. • مشاهده‌گر بخشی از مشاهده‌شونده است. • علم از علائق انسان سرچشمه می‌گیرد. 	<ul style="list-style-type: none"> • جهان خارجی و عینی است. • مشاهده‌گر مستقل است. • دانش فارغ از ارزش است. 	<p>باورهای اساسی</p>
<ul style="list-style-type: none"> • تمرکز بر معانی کند. • سعی بر درک آنچه که اتفاق می‌افتد. • به دنبال کلیت در هر وضعیت بودن • توسعه ایده‌ها از طریق استقرای ناشی از داده‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> • تمرکز بر حقیقت کند. • به دنبال علیت و قوانین اساسی بودن • کاهش پدیده‌ها به ساده‌ترین عناصر دهد. • تدوین فرضیات و آنگاه آزمایش آنها 	<p>الزامات و بایدهای محقق</p>
<ul style="list-style-type: none"> • استفاده از روشهای چندگانه به منظور تثبیت دیدگاه‌های گوناگون نسبت به پدیده • تحقیق در مورد نمونه‌های کوچک به‌طور عمیق و در طول زمان 	<ul style="list-style-type: none"> • عملیاتی کردن مفاهیم به گونه‌ای که بتوان آنها را اندازه‌گیری کرد. 	<p>روش‌های مرجح شامل:</p>

بدین ترتیب، می‌توان پی برد که باورهای اساسی حاکم بر هر پارادایم، بایدها و نبایدها یعنی ارزشهای خاصی را به محقق القا می‌کند که براساس آن، رفتار و روشی را که بر آن مبنا مرجح است، وی برمی‌گزیند و اعمال می‌کند.

(و) ویژگیهای تحقیق

جهان‌بینی فرد یا سازمان محقق، عامل مهمی در انتخاب روش تحقیق به‌شمار

می‌رود. البته عوامل دیگری هم در این امر دخیل است. در سازمانهای علمی، اشخاص برجسته امکان دارد بر افراد سطوح پایین نسبت به پذیرش روشهایی که به آنها باور ندارند، فشار وارد، و بر آنها تحمیل کنند. همچنین دولتها، شرکتهای و سازمانهای سرمایه‌گذار هم ممکن است بر سازمانهای تحقیقی اعمال فشار کنند تا اطمینان حاصل کنند که اهداف و شکل تحقیق با منافع آنها هماهنگ باشد. سیاستهای تحقیق پیچیده است و محققان به قیمت به خطر انداختن خویش آنها را نادیده می‌انگارند. به‌طور کلی عواملی را که بر مسأله تحقیق تأثیر می‌گذارند، می‌توان محققان، ذی‌نفعان و موضوع مورد مطالعه دانست که در بستر محیطی این تأثیرگذاری انجام می‌شود؛ یعنی محیط خارجی بر همه این عناصر اثر می‌گذارد. در نمودار ۴-۱ رابطه این تأثیرگذاری نشان داده شده است:

نمودار ۴-۱: عوامل مؤثر بر مسأله تحقیق

ز) انتخاب طرح تحقیق

در انتخاب طرح تحقیق هم دو دیدگاه اثباتگرا و پدیدارشناختی نقش دارد. در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که آیا تحقیق در بررسی و مشاهده عناصر خارجی هم قابل دفاع است و آیا کسان دیگری هم آنچه را محقق به آن باور دارد، می‌پذیرند؟ در بررسی این پرسش، پاسخ فنی این مسأله در قالب نظریه نمونه، اعتبار، روایی و تصمیم‌پذیری مطرح می‌شود. البته باید توجه داشت که مفهوم این واژه‌ها به میزان قابل توجهی در دو دیدگاه فلسفی با یکدیگر تفاوت می‌کند. در جدول ۱-۴ برخی از تفاوت‌های دو دیدگاه اثباتگرا و پدیدارشناختی به طور خلاصه ذکر شده است.

همان‌طور که کیرک و میلر (۱۹۸۶) متذکر شدند، زبان اعتبار و روایی اساساً برای استفاده علوم اجتماعی کمی ایجاد شد و روش‌های فراوانی برای ارزیابی جنبه‌های مختلف هر کدام ارائه شدند. در تحقیقات پدیدارشناختی و ساختارگرایی اجتماعی، نوعی بی‌میلی نسبت به به کارگیری این روشها و ایده‌ها مشاهده می‌شود؛ زیرا این برداشت و احتمال می‌رود که آنها نسبت به پذیرش یک واقعیت مطلق (اثباتگرا) میل پیدا کرده‌اند. در حالی که این‌طور فرض می‌شود که محقق در تأمین توصیف معتقدانه‌ای نسبت به درک و استنباط دیگران متعهد است، در این صورت ایده‌هایی مانند اعتبار و روایی می‌تواند نظم بسیار مفیدی را به دست دهد (اسمیت، ۱۹۹۶).

جدول در صفحه بعد

جدول ۱-۴: پرسشهای مطرح دو دیدگاه در باب اعتبار، روایی و

تصمیم‌پذیری (اسمیت، ۱۹۹۶)

دیدگاه اثبات‌گرا	دیدگاه پدیدارشناسی	
آیا هر ابزار آنچه را باید اندازه‌گیری شود، می‌سنجد؟	آیا محقق به دانش و مفاهیم مطلعان دسترسی کاملی پیدا می‌کند؟	۱- اعتبار
آیا سنجش در موقعیتهای متفاوت، یک نتیجه را به دست می‌دهد؟ (با فرض اینکه هیچ تغییری واقعی در آنچه باید سنجیده شود، ایجاد نشود).	آیا محققان مختلف، مشاهدات مشابهی در موقعیتهای گوناگون دریافت می‌کنند؟	۲- روایی
احتمال اینکه الگوهایی که در یک نمونه مشاهده شده است در جمعیت گسترده‌تری، که آن نمونه از آن گرفته شده است، هم وجود داشته باشد چقدر است؟	چگونه به نظر می‌رسد که ایده‌ها و نظریه‌هایی که به یک مجموعه تعمیم داده شده، در دیگر مجموعه‌ها هم کاربرد داشته باشد؟	۳- تصمیم‌پذیری

پس از مروری بر مبانی و فلسفه روش تحقیق، به نظر می‌رسد شایسته باشد که به روشهای تحقیق از زاویه انواع آن یعنی بنیادی بودن یا کاربردی بودن هم اشاره‌ای بشود.

ح) نوع تحقیق

تحقیقات برحسب اینکه از نوع تحقیقات بنیادی یا کاربردی باشد، با یکدیگر از ابعاد هدف، زمینه و روش متفاوت است.

ح - ۱) تفاوت در هدف: تفاوت در اهداف میان این دو نوع تحقیق را برخی از صاحب‌نظران مورد کنکاش قرار داده‌اند (ناگی و کروین، ۱۹۷۲) خلاصه‌ای از این تفاوتها را که از "بیک من" اقتباس شده است در جدول ذیل ملاحظه می‌فرمایید:

جدول ۵-۱: مقایسه اهداف تحقیق کاربردی و بنیادی

تحقیق بنیادی	تحقیق کاربردی
• توسعه دانش جهانی	• شناخت/حل مسأله
• پاسخ به پرسشهای جداگانه	• پاسخ به پرسشهای چندبعدی
• کشف آماری ارتباطات یا آثار مهم	• کشف عملی روابط مهم یا تأثیرات چشمگیر

ح- ۲) تفاوت در زمینه: بزرگترین تفاوت‌های میان تحقیق بنیادی و تحقیق کاربردی را در زمینه‌های این دو می‌توان یافت. برخی از مهمترین این تفاوت‌های زمینه‌ای را در جدول ذیل با هم مرور می‌کنیم:

جدول ۶-۱: مقایسه زمینه‌های تحقیق بنیادی و تحقیق کاربردی

تحقیق بنیادی	تحقیق کاربردی
• در محیطها و زمینه‌های دانشگاهی شکل می‌گیرد.	• در محیطها و زمینه‌های دولتی، بنیادها، تجارت و صنعت شکل می‌گیرد.
• بر مبنای انگیزه فردی است.	• بر مبنای سفارش مشتری است.
• از سرمایه‌های بورس و کمکهای بلاعوض تأمین می‌شود.	• از منابع قراردادهای تأمین می‌شود.
• تحقیق فردی است.	• تحقیق گروهی است.
• تک رشته‌ای است.	• چندرشته‌ای است.
• در کلاس یا آزمایشگاه انجام می‌شود.	• در میدان زندگی اجرا می‌شود.
• انعطاف‌پذیر است.	• غیرانعطاف‌پذیر است.
• حساسیت کمتری نسبت به هزینه آن وجود دارد.	• حساسیت بیشتری نسبت به هزینه آن وجود دارد.
• فشار زمانی کمتری بر انجام آن وارد می‌شود.	• فشار زمانی بیشتری برای پایان دادن به آن وجود دارد.

ح - ۳) تفاوت در روش: با توصیفی که نسبت به تفاوت‌های اهداف و زمینه‌های دو نوع تحقیق بنیادی و کاربردی ارائه شد، تفاوت در روش میان این دو نوع تحقیق، طبیعی است و تعجبی نخواهد داشت. در جدول ذیل به این تفاوت‌ها اشاره شده است:

جدول ۱-۷: مقایسه روش‌های تحقیق کاربردی و بنیادی

تحقیق بنیادی	تحقیق کاربردی
اعتبار درونی	اعتبار بیرونی
ترکیبی از علتها	ترکیبی از معلولها
سطح انتزاعی تحلیل	سطوح چندگانه تحلیل
روش انتزاعی و خاص	روش‌های چندگانه
طرح‌های تجربی	طرح‌های نیمه تجربی
مشاهده مستقیم	مشاهده غیرمستقیم

بنابر این، این مقایسه‌ها نشان می‌دهد دنیای تحقیق کاربردی دارای اهداف گوناگونی است که زمینه آن کمتر قابل کنترل است و روش‌های آن گوناگون‌تر و پیچیده‌تر از تحقیقی است که در یک مجموعه آزمایشگاهی انجام می‌شود (بیک من و هنجی، ۱۹۷۱).

این نکات نشان می‌دهد که تهیه طرح تحقیق، پیچیده و اساسی است و در تحقیقات کاربردی باید به آن توجه بیشتری شود.

با بررسی مبانی فلسفی تحقیقات مدیریتی و نیز تقسیم‌بندی آنها در جنبه‌های تحقیقات بنیادی و کاربردی اکنون جا دارد که به موضوع بسیار مهم کیفیت محقق پرداخته شود.

ط) کیفیت محقق

یکی دیگر از ابعاد مهم تحقیقات و پژوهش در علوم انسانی و بویژه مدیریت توجه

به تواناییهای محققان مدیریت است. کیفیتهای مورد نیاز محققان را به آسانی نمی‌توان تعریف کرد. به تعبیر یکی از صاحب‌نظران، محقق خوب همانند آشپز ماهری است که به دشواری می‌تواند فرایند کار خود را توضیح دهد اما نتیجه کار نشان می‌دهد که وی فردی لایق است (ترنر، ۱۹۸۸). به هر حال برای شناخت ویژگیهای محقق خوب باید معیارهایی را در اختیار داشت. به تعبیر برخی، خویشتن‌شناسی محقق، بسیار اساسی است. در فهرستی که در جدول ۱-۵ نشان داده شده ویژگیهای برجسته محقق ذکر شده است. اینها ویژگیهایی است که هر محقق باید دارا باشد. در بررسی که در زمینه تحقیق در مدیریت اسلامی انجام شده است، برخی از ویژگیهای محقق مدیریت در اسلام آمده است (عابدی جعفری و ازگلی، ۱۳۷۵). وجوه مشترکی را که لازمه هر محقق است در این جدول هم می‌توان یافت.

این کیفیتهای برجسته در سه بعد دانش، مهارت و کیفیتهای شخصی و فردی دسته‌بندی شده است. نمودار ذیل چک‌لیستی است که به محققان کمک می‌کند تا خود و دیگر محققان را مورد ارزیابی قرار دهند و با نمره ۱ (بسیار ضعیف)، ۲ (ضعیف)، ۳ (متوسط)، ۴ (عالی) کیفیت خود را بشناسد. به‌طور کلی دانش را می‌توان از طریق خواندن، گفتگو و با حضور در دوره‌ها به دست آورد، مهارتها را می‌توان از طریق تمرین آنها چه به‌طور آموزشی و چه در محیط واقعی کسب کرد. اما به‌دست آوردن کیفیتهای برجسته فردی بسیار دشوار است و در طول زندگی و طی تجربه‌های تعلیم و تربیتی به‌دست می‌آید. به اعتقاد برخی از محققان، هر کس در حوزه مدیریت به تحقیق می‌پردازد باید دارای این شایستگیهای هفده‌گانه باشد (اسمیت و دیگران، ۱۹۹۶).

نمودار ۱-۵: ویژگیهای کیفی محققان شایسته و باصلاحیت (اسمیت، ۱۹۹۶)

دانش

- ۱- آگاهی از مفروضات مختلف درباره جهان هستی
- ۲- آگاهی از روشهای جمع آوری اطلاعات
- ۳- آگاهی از طرحهای تحقیق گوناگون
- ۴- آگاهی نسبت به موضوع مطالعاتی اصلی
- ۵- آگاهی از موضوعات و رشته‌های وابسته/جانبی
- ۶- آگاهی از شبکه‌های کلیدی و ارتباطاتی
- در حوزه تحقیق مورد نظر فرد
- جمع

مهارتها

- ۷- توانایی برنامه‌ریزی، سازماندهی در مدیریت زمان خود
- ۸- توانایی جستجو در کتابخانه‌ها و دیگر منابع
- ۹- توانایی کسب حمایت و همیاری دیگران
- ۱۰- توانایی ساختاردهی و بحث یک مورد به صورت مکتوب
- ۱۱- توانایی یادگیری از طریق تجربه
- جمع

کیفیت‌های شخصی/فردی

- ۱۲- آگاهی نسبت به قوتها، ضعفها و ارزشهای خویش
- ۱۳- شفافیت تفکر و اندیشه
- ۱۴- حساسیت نسبت به رخدادها و احساسات
- ۱۵- اثرپذیری عاطفی
- ۱۶- انعطاف‌پذیری
- ۱۷- خلاقیت
- جمع
- کل

ی) نتیجه گیری

در این مقاله فرصت شد تا به برخی از ابعاد مبانی و فلسفه روش تحقیق در مدیریت پرداخته شود. از آنجا که علوم مدیریت، علمی میان رشته‌ای است و دانش خود را از علوم پایه مانند ریاضی و فیزیک از طرفی و علوم مهندسی مانند سیستمها و... از سوی دیگر و علوم انسانی مانند روانشناسی، جامعه‌شناسی از بعد سوم اخذ کرده است، با ترکیبی از این دانشها، دانشمندان رشته مدیریت در صدد اداره جهان به گونه‌ای مطلوب از طریق تحقیقات بنیادی و کاربردی بوده‌اند، بنابراین جا دارد در جستجو درباره مبانی و فلسفه آن به پارادایمها، اصول موضوعه و تأثیر هر کدام بر روند تحقیقات و آموزش دانش مدیریت توجه جدی بشود و پرسشهای مطرح شده در هر یک از دو پارادایم اثباتگرایی و پدیدارشناختی مورد بررسی قرار گیرد.

مسأله اساسی دیگر، محققان دانش مدیریت هستند. بر این مبنا تلاش شد تا ویژگیهای محقق این رشته هم بازشناسی شود. به برخی از ویژگیها اشاره شد.

با همه اینها، پاسخ پرسشهای اساسی، همچنان پژوهشگران تحقیقات مدیریت را به چالش می‌طلبد. ریشه‌یابی اینکه چرا با وجود بسیاری از محققان برجسته و کاردان و شایسته در عرصه فراگیر این دانش، همچنان با بحران رهبری و مدیریت روبه‌رو هستیم از آن جمله است. این پرسش ما را به چالش بازمینه‌های محقق‌پرور در دانشگاه‌ها، که همواره در قالب دانشکده‌های مدیریت به پرورش مدیران، مدرسان و محققان مدیریت می‌پردازند، فرا می‌خواند. بدین ترتیب، تحقیقات نشان می‌دهد که در صحنه آموزش دانشگاه‌ها هم دو رویکرد می‌تواند مطرح باشد. رویکرد حاکم اثباتگرایی تأثیر خود را در پرورش افرادی نشان می‌دهد که سخت پایبند وضع موجودند و در انتظار نتایج کوتاه‌مدت و... هستند. در حالی که تحقیق، خلاف این را می‌طلبد و مستلزم رویکرد پدیدارگرایی است؛ زیرا تحقیقات به چالش با وضع موجود می‌پردازد و نتایج آنها رهنمودهایی برای اصلاح و تغییر آن خواهد بود. بنابراین اگر بنا بر اصلاح روند تحقیقات، آموزش و پرورش مدیریت و مدیران باشد، تحولی در نگاه و جهان‌بینی هر

سه حوزه پژوهش، آموزش و اجرای مدیریت باید رخ دهد تا بتوان همگام با تغییرات و تحولات فزاینده قرن جدید، با کمک این ابزار جهان را رهبری کرد و نه مدیریت.

فهرست منابع و مآخذ

- 1- Hedrick, T ; Bickman ; Rog. Applied Research Design; London, sage pub, 1993.
- 2- Maykut F ; Richard Morhouse. Begining Qualitative Reserch: A Philosophical and Practical Guide; London, the falmer press, 1994.
- 3- Smith, M ; R. Thorpe ; A. Lowe. Management Resrarch: An Introduction; London, sage pub, 1996.
- ۴- عابدی جعفری، حسن و ازگلی، محمد؛ «سیر تحقیقات مدیریت در اسلام». در: مجله مصباح، شماره ۱۹، ۱۳۷۵، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی